

Pensant el futur d'Europa

per Bernat Joan i Mari

A l'hora d'escriure aquest paper s'estan realitzant les activitats de la Conferència Sobre el Futur d'Europa, auspiciada, a finals de 2019 conjuntament pel Parlament Europeu i la Comissió Europea. En aquests organismes se n'hi han afegit d'altres, com ara els parlaments estatals, alguns parlaments regionals i d'altres institucions al llarg i l'ample del continent. La Conferència sorgeix amb la voluntat de pensar el futur de la Unió Europea a mitjà i llarg termini. Certament, la política activa porta a centrar-se, molt especialment en èpoques de profundes crisis, en l'immediatisme. Es treballa per tancar forats, però no s'articula un projecte a mitjà i a llarg termini. Europa, com a projecte, necessita aquesta mirada llarga, si vol poder continuar endavant en el seu procés de construcció (en molts aspectes, encara a les beceroles).

Amb les reflexions que exposam a continuació, volem realitzar una modesta contribució a aquesta etapa reflexiva, amb la intenció d'emmarcar, per al lector interessat en qüestions europees, els reptes, els desafiaments i l'horitzó al qual, des del nostre punt de vista, ha de tendir aquesta extraordinària construcció política. El segle XIX va ser el segle de la constitució dels estats-nació, el segle XX va bascular entre l'enfrontament entre estats (i maneres de veure el món) i la voluntat de construir una pau duradora entre europeus (després del final de la Segona Guerra Mundial). I el segle XXI, si vol fer alguna aportació destacada, hauria de ser el segle de la constitució dels Estats Units d'Europa.

Resum

La Unió Europea té plantejats nombrosos reptes i alguns desafiaments importants que en condicionen clarament el futur. La gestió de la immigració, el canvi climàtic, l'educació, la creació d'una cultura europea compartida o el canvi tecnològic i la gestió de la recuperació de la pandèmia resulten elements clau per definir el futur immediat. Així mateix, ha de respondre desafiaments importants com ara la discussió de determinats valors compartits o el qüestionament de la justícia europea per part de determinats sistemes judicials estatals. A hores d'ara, resulta del tot necessari replantejar el futur d'Europa i assegurar, bàsicament, les bases per a la construcció del projecte polític que ha de donar-li sentit.

Mots clau: Unió Europea, Europa, Estats Units d'Europa, valors compartits, nacionalisme, estatisme, autodeterminació, xenofòbia, energia, educació, cultura, immigració, justícia, Polònia, Espanya, Hongria, Catalunya, Tribunal Suprem, Tribunal General de la Unió Europea, judeofòbia, islamofòbia, fons europeus, pandèmia.

Abstract

The European Union has many troubles and some important challenges that clearly shape its future. Managing immigration, climate change, education, creating a shared European culture or technological change and managing pandemic recovery are key elements in defining the immediate future. It must also address important challenges such as the discussion of certain shared values or the questioning of European justice by certain state judicial systems. At the moment, it is absolutely necessary to rethink the future of Europe and to ensure, basically, the bases for the construction of the political project that must give it meaning.

Keywords: European Union, Europe, United States of Europe, shared values, nationalism, statism, self-determination, xenophobia, energy, education, culture, immigration, justice, Poland, Spain, Hungary, Catalonia, Supreme Court, General Court of the European Union, Judeophobia, Islamophobia, European funds, pandemic.

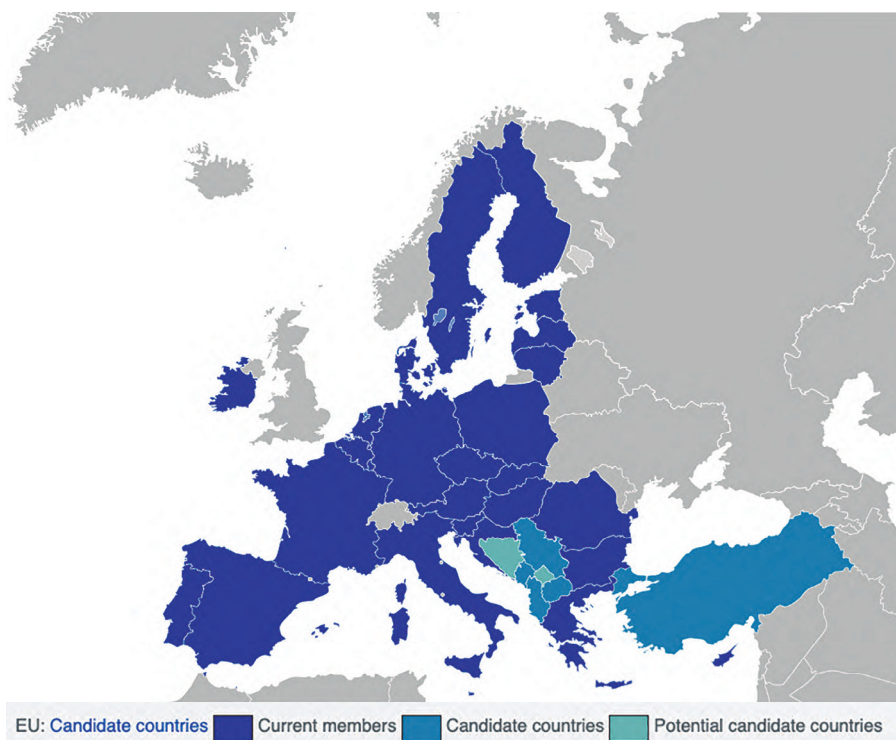
Els reptes immediats

La construcció europea no és fàcil. No ho ha estat al llarg d'una mica més de mig segle que porta de procés. Els estats tenen massa pes, massa entitat (i identitat), per poder-los superar amb una certa facilitat. I la construcció europea sempre s'ha mogut en una dinàmica de pols oposats, com el nacionalisme i l'europeisme. Per tant, no hem de trobar novedós que existeixin alguns reptes immediats de grans dimensions que marcaran el futur

d'Europa. I que cal superar per poder tirar endavant un procés mínimament coherent (i cohesionat) de construcció política del continent i les illes que formen el nostre espai compartit.

Ara mateix, tenim al davant tot un seguit de reptes immediats, als quals caldria donar una resposta europea, perquè el procés esmentat continuï tenint sentit (o perquè en cobri amb una mica més de força).

a) La crisi migratòria.— Europa atrau persones de procedències



Límits actuals de la Unió Europea, amb els països candidats a ingressar-hi i d'altres, possibles candidats.

molt diverses, d'arreu del món en vies de desenvolupament. Molta gent que sent que no pot portar a terme el seu projecte de vida al lloc d'origen intenta venir a Europa a mirar de construir-lo entre nosaltres. Europa ha estat (i és) terra d'acollida, però amb unes limitacions que no compten sempre amb un consens generalitzat. L'acolliment forma part dels valors europeus, però no pertot arreu s'entén de la mateixa manera, ni a cada país es consideren amb igual capacitat d'incorporar gent d'altres procedències.

I, mentrestant, assistim a la vergonya de milers de persones ofegades a la Mar Mediterrània, convertida en un cementeri per a molta gent de la riba sud que malda, sovint en condicions inhumanes, de passar al nord d'aquesta mar que fa com mai de frontera. O a l'ús cruel i despietat de la gent desesperada per fer xantatge a la UE, amb actuacions com la que encara s'està portant a terme a Belarús (en el més pur estil geoestratègic, però traficant amb persones, amb els seus cossos, les seues esperances, les seues aspiracions vitals...). O amb l'èxode des de l'Orient Mitjà que intenta entrar a la Unió Euro-

pea passant pels Balcans.

La resposta europea a la crisi migratòria ha estat ben galdosa: abocar grans quantitats de fons europeus a Turquia perquè contengui la migració de l'Orient Mitjà (amb danys col·laterals com el suport a l'opressió exercida sobre el Kurdistan o a l'obscuriment de fets històrics mig desvetllats, com ara el genocidi armeni), construir murs –després de criticar durament, totes les opinions públiques del continent, el mur de Trump amb Mèxic, als Estats Units d'Amèrica– a Hongria o a Polònia, per contenir la migració; reforçar el Frontex, perquè els migrants ho tinguin difícil per arribar a les nostres costes, etc. La col·laboració amb els països del sud per garantir-ne el seu desenvolupament i fer innecessària la migració, en canvi, ha estat prou més tímida.

Europa ha de buscar noves respostes a la crisi migratòria, més d'acord amb els valors europeus i amb la idea fonamental que Europa constitueix terra d'acollida. I abandonar la política del blindatge, el tancament i la por, que tanmateix no porten enlloc.

b) El canvi climàtic.– La cimera sobre el clima celebrada el mes de

setembre de 2021 a Glasgow (Escòcia) ha estat prou decebedora. Una potència emergent com l'Índia ha estat suficient per bloquejar l'acord d'acabar, en data assenyalada, amb l'ús del carbó per a la generació d'energia. No s'ha arribat a acords sobre els combustibles fòssils que la comunitat científica internacional, de manera generalitzada, trobi suficients per frenar el canvi climàtic (no diguem ja per revertir-lo).

Ens trobam amb grans dificultats per superar la confrontació dialèctica entre aquells que volen remarcar que tots vivim al mateix planeta i que, per tant, ens salvarem o ens enfonsarem tots junts, i els que, des de la posició dels països en vies de desenvolupament, posen de manifest que no s'entén gaire que els representants d'aquells països que més decisivament han contribuït al canvi climàtic ara demanin sacrificis als que hi han contribuït més poc (i, per tant, s'han beneficiat menys del desenvolupament econòmic). Per revertir la crisi actual, o com a mínim per alentir-la una mica, es requereix la col·laboració de tothom. I tampoc no fa l'efecte que els països més desenvolupats (amb els de l'Europa occidental en un lloc destacat) estiguin gaire disposats a fer sacrificis addicionals per neutralitzar les raons dels representants del con sud (a grans trets).

c) L'educació.– Sense negar que l'Estratègia Europa 2020 per a una Societat del Coneixement hagi pogut oferir alguns fruits interessants, sí que podem discutir qüestions importants relacionades amb els sistemes educatius dels estats membres de la Unió Europea. Bàsicament, hem de remarcar que no existeix una política educativa europea, sinó que ens trobam amb la suma (o no) de les polítiques educatives dels diversos estats membres. Aquestes polítiques de vegades resulten clarament contradictòries, des del moment que l'Educació no és una competència general de la Unió, sinó una competència específica de cadascun dels estats.

Potser si existís una política educativa comuna, alguns dels estats

s'estalviarien els moviments pendolars que porten a autèntics desficiacions pedagògics. Entre nosaltres, abandonar la cultura de l'esforç, la importància del bagatge lingüístic, l'accés al coneixement acadèmic, la igualtat d'oportunitats en l'Educació ha esdevengut un hàndicap que pens que pot portar fins i tot generacions arribar-lo a superar.

d) La cultura.— En tota una primera etapa de construcció del projecte europeu no es va fer gaire esment (per no dir gens) de la qüestió de la cultura. Inicialment, una comunitat del carbó i de l'acer es va ramificant en d'altres elements de caire econòmic. La construcció europea comença, doncs, com una xarxa de cooperació econòmica entre estats: la Comunitat Econòmica Europea. Posteriorment, s'intenta dotar de contingut polític allò que inicialment només era una comunitat d'interessos econòmics.

Dotar un club econòmic de contingut polític ja no és tan fàcil. Hi intervenen nous elements que resulten del tot fonamentals per donar-li coherència i consistència. Un d'ells —segurament el més important— és la cultura. La cultura europea compartida es trobava en construcció ja molt abans que es començàs a construir la Unió Europea com a entitat política. Des de segles, Europa va constituint un espai cultural amb unes característiques específiques. Però ara ens trobam amb la necessitat urgent de construir aquesta cultura compartida, especialment si tenim en compte que, després del Tractat de Lisboa, Europa ja no és només un club d'estats, sinó “una unió d'estats i ciutadans”. I els ciutadans tenen unes característiques que, d'alguna manera, uneixen i amalgamen el projecte polític. Per damunt dels estats, com s'havia reivindicat ja anteriorment des del regionalisme europeu, des del federalisme europeu i des dels diferents moviments nacionals de nacions sense estat d'arreu d'Europa.

Resulta impossible d'aconseguir una ciutadania compartida sense una cultura que reflecteixi els trets d'identitat d'aquesta ciutadania.

Justament programes de trobada entre ciutadans europeus han de contribuir (ho han començat a fer en un passat molt recent i cal incrementar-los de cara al futur) a construir aquesta cultura comuna que ens ha de definir com a ciutadans europeus, per damunt dels trets nacionalitaris de cadascú.

e) L'energia.— Un dels grans problemes que té la Unió Europea a l'hora d'organitzar-se (tant en l'aspecte econòmic com en el polític) és la manca de capacitat d'abastiment energètic. Ben al contrari, en el camp de l'energia la Unió Europea és absolutament dependent. I l'energia resulta molt important, a l'escaquer internacional. La manca d'energia sempre penja com una espasa de Dàmocles dalt la testa europea.

Durant el gèlid més de febrer de 1990, amb el Parlament de Lituània reunit per proclamar la independència, a l'hora de negociar, des de Moscou, esgrimien una amenaça que necessàriament havia de fer por: els tallarien l'energia. Proclamarien la independència, sí, però els lituans quedarien a les fosques, i, sense gas i sense electricitat, es moririen de fred. L'amenaça, evidentment, tenia tots els trets de la versemblança. Finalment, l'aigua no va arribar al riu i les coses es varen arreglar d'una altra manera. Pensem que avui les Repúbliques Bàltiques formen part de la Unió Europea, però que la seua dependència energètica de Rússia continua ben vigent. Com ho és a la Unió en general.

Potser per aquest motiu, la Unió Europea pot ser molt innovadora, en el camp de l'energia. Europa ha de treballar per reduir la seua dependència energètica, i això només ho pot fer a través de la implementació d'energies renovables, d'energies netes, de noves tecnologies en relació a l'energia. Promoure l'energia solar o l'energia eòlica constitueix un dels reptes evidents de la Unió Europea actual. I pot contribuir a reduir la dependència energètica de l'exterior (donat que a Europa no hi ha petroli, excepte al nord d'Escòcia, i allò ja no forma



Bandera de la Unió Europea.

part de la Unió Europea, o a Noruega, que tampoc no n'és). Així, potser ens estalviaríem (petites) psicosis col·lectives com la provocada per l'exèrcit austríac, en llançar el missatge a la població que s'havia de preparar per a una apagada elèctrica (a les portes de l'hivern a cavall entre el 2021 i el 2022).

f) La recuperació postpandèmica.— La pandèmia provocada per la Covid-19 ha sacsejat el món sencer. A la Unió Europea, com arreu, ha tengut unes conseqüències que encara no estam en condicions d'avaluar. Les autoritats comunitàries, davant els reptes —totalment nous— generats per la pandèmia, han optat per canviar les polítiques estrictes d'austeritat per la injecció de milers de milions d'euros a l'economia, per tal de fer-la tornar a funcionar a una marxa ben greixada. Ara s'està produint un estira-i-arronsa entre les autoritats europees i les de cada estat membre a l'hora de decidir qui té autoritat per dir com s'han de distribuir els diners. I per supervisar-ho. De la capacitat que tengui la Unió Europea d'imposar els seus criteris, quan faci falta, enfront dels de les autoritats de cada estat membre, en dependrà, en part, el futur més immediat de la Unió. De manera que la distribució dels fons europeus no només servirà per reflotar l'economia, sinó també per dibuixar el mapa de la distribució del poder entre la Unió i els estats membres.

Hem apuntat alguns dels reptes que té plantejats la Unió Europea



Escòcia posa la Unió Europea davant el mirall: les autoritats europees prefereixen una Escòcia independent reintegrada a Europa o una Escòcia dins el Regne Unit i, per tant, fora de la Unió Europea?

de cara al futur (a mitjà i a llarg termini), però evidentment no són els únics. Els hem escollit entre els que consideram més rellevants. L'adaptació al canvi tecnològic, la batalla per posar les humanitats al nivell de l'avanç tecnològic, els reptes ètics i morals que suposen algunes innovacions en aquest camp, i un llarguíssim etcètera s'hi podrien afegir. Però no canviarien substancialment el panorama que hem intentat dibuixar fins aquí, bàsicament a fi i efecte de mostrar les dificultats en la construcció europea i els reptes que caldrà superar si hom vol continuar en la línia de bastir la Unió Europea com a entitat política real, cohesionada i coherent, que li permeti d'actuar com a actor important en el context polític mundial.

Els desafiaments

Fins no fa gaire, semblava que una majoria dels europeus estava clarament per la construcció política de la Unió Europea, per avançar en la unitat i per anar-li donant coherència amb el pas del temps. Per molt que tot plegat anàs a pas de tortuga, com sembla que no pot ser d'altra manera. Aquests darrers anys, emperò, han anat sorgint elements que mostren clarament la seua oposició a la construcció política d'Europa i que, a hores d'ara, en constitueixen autèntics desafiaments.

De mica en mica, es van obrint pas posicionaments que directa-

ment preconitzen que determinats estats membres surtin de la Unió Europea, o de la zona Schengen, o de l'espai de l'euro, o que prioritzen determinades institucions estatals per damunt de les seues homònimes europees, o que posen en qüestió valors compartits, o que qüestionen determinats aspectes de la construcció del projecte comú. En definitiva, es tracta de desafiaments nous, que mostren de vegades un malestar profund i que requereixen respostes clares, ben consensuades i enèrgiques, si no volem que posin en perill (de manera potser definitiva) el projecte europeu.

Distingirem tres àmbits fonamentals pel que fa als principals desafiaments que actualment pateix la Unió Europea: el desafiament als valors compartits, el desafiament a la construcció europea qüestionant el paper de determinades institucions i el desafiament que constitueix el nacionalisme d'estat, encara avui, davant el projecte comú compartit.

a) Als valors compartits.— La construcció política d'Europa té sentit si hom comparteix determinats valors. La Unió Europea ha suposat un espai de construcció de convivència pacífica com no s'havia conegut fins ara al nostre continent, però amb això no n'hi ha prou per assegurar el futur del projecte. El projecte podrà tirar endavant si s'acaben assumint, de manera totalment

generalitzada, uns valors compartits. Idò bé, avui dia, en algunes parts del continent més que no en d'altres, aquests valors compartits són qüestionats. I ho són, molt especialment, en l'àmbit dels drets civils.

N'hem trobat exemples molt clars a estats que pretenen qüestionar alguns d'aquests valors, com per exemple, les polítiques d'igualtat de gènere o de llibertat sexual. Els atacs als homosexuals a llocs com Hongria o Polònia, el qüestionament del dret a la interrupció de l'embaràs en alguns estats, o la regulació de drets de les minories pel que fa a l'orientació sexual posen en discussió un dels valors compartits de la Unió.

També constitueixen atacs als valors compartits la discriminació de determinades minories ètniques, la judeofòbia o la islamofòbia, o qualsevol de les nombroses manifestacions de xenofòbia que ens trobam dia sí dia també.

b) A la construcció europea.— Recentment, també s'ha arribat a qüestionar algun aspecte fonamental de l'arquitectura europea. El fenomen s'ha mostrat molt clarament en l'àmbit de la justícia, a dos estats concrets: Polònia i Espanya. A Polònia, el Tribunal Suprem ha arribat a posar negre sobre blanc

Perquè l'Europa política esdevengui un projecte engrescador cal fer una passa cap a la constitució dels Estats Units d'Europa

que la legislació polonesa, quan entra en contradicció amb l'europea, hi és per damunt, dins territori polonès. El Tribunal creia, d'aquesta manera, que es posava un parai-gües si alguna vegada el Tribunal General de la Unió Europea, amb seu a Luxemburg, o el Tribunal Europeu dels Drets Humans, amb seu a Estrasburg, qüestionaven decisions de la justícia polonesa. Ara la pilota és a la teulada europea. Els tribunals europeus només tenen sentit com a última instància, i només poden ser efectius si de fet actuen per damunt dels tribunals (per molt "suprems" que siguin) de cadascun dels estats membres.

Un desafiament potser una mica més subtil però no menys profund a la justícia europea es produeix des de l'Estat espanyol, generalment en relació al procés a Catalunya vers l'autodeterminació. El cas català s'està mostrant cada vegada més central en qüestions fonamentals en relació a la construcció europea. El sistema judicial espanyol ha desafiat clarament la Unió Europea enfrontant-se a la justícia europea en qüestions com ara la immunitat parlamentària dels eurodiputats (cas Puigdemont, Ponsatí, Comín), impedit l'accés al parlament d'un eurodiputat electe (cas Junqueras), o mantenint ordres d'arrest en contra del criteri del Tribunal de Luxemburg (cas de tots els exiliats catalans perseguits per la justícia espanyola). Avui es produeix la paradoxa que Puigdemont i Comín no poden trepitjar sòl del Regne d'Espanya (serien immediatament detinguts, com ha manifestat el Tribunal Suprem espanyol), però que participen activament, com a membres del Parlament europeu, en la Conferència sobre el Futur de la Unió Europea.

c) L'estatisme.— El gran problema de fons, davant la construcció europea, continua sent el nacionalisme d'estat. Tant les diverses manifestacions de la xenofòbia, com tots els populismes que, com a bolets, van sorgint ça i lla, com els desafiaments a la Justícia europea per part de determinats sistemes judicials estatals, formen part de la cul-



Cap als Estats Units d'Europa?

tura del nacionalisme d'estat. Aquest nacionalisme, doncs, engloba bona part dels desafiaments que avui té plantejats la Unió Europea, que ha de lluitar-hi en contra, amb unes armes encara del tot insuficients.

De moment estan sorgint alguns "brots verds" que podrien fer d'antídote contra l'estatisme imperant. Entre aquests, voldria destacar el Caucus per l'Autodeterminació, que un grup d'eurodiputats han plantejat des del Parlament europeu. Es tracta de posar les bases a partir de les quals els ciutadans europeus de les nacions sense estat podrien decidir democràticament el seu futur, sense que cada estat membre ho pogués impedir. El projecte del caucus esmentat supera la dinàmica estatal, posa l'autoritat europea per damunt de la de cada estat membre i pretén generar estàndards europeus per a la resolució dels conflictes. Compta amb tots els elements, per tant, per donar resposta al desafiament del nacionalisme al projecte europeu.

Conclusions provisionals: vers un horitzó europeu

La Unió Europea es troba, actualment, des del nostre punt de vista, en una creuera de camins, que resultarà decisiva per al seu futur. Si es mostra com un instru-

ment útil per superar els reptes que té plantejats i sap respondre els desafiaments, el projecte polític tindrà futur. Si els reptes l'aclaparen i no hi ha una resposta clara als desafiaments, el projecte podria perdre sentit i acabar llanguint fins a la seua extinció per inanició.

Perquè l'Europa política esdevengui un projecte realment engrescador, consider que s'hauria de fer una passa endavant, i plantejar, en la línia del federalisme europeu, un objectiu a llarg termini clar i precís: la constitució dels Estats Units d'Europa. De fet, ja la plantejaven alguns dels pares fundadors, i, molt especialment, Jean Monet.

La Unió Europea, si no avança, és morta. Els nous reptes i els desafiaments plantejats mostren clarament que amb l'estructura actual el projecte europeu pot periclitjar fàcilment. Fan falta, idò, noves energies per dur-lo endavant, i aquestes noves energies passen per un disseny innovador de quina ha de ser l'arquitectura política europea del futur. Esper que la Conferència sobre el Futur de la Unió Europea que s'està desenvolupant actualment avanci en aquest sentit. I que el projecte, ni que siga com a projecte, dels Estats Units d'Europa constitueixi una realitat ben aviat.

BERNAT JOAN I MARÍ ■